

KỶ NIỆM 140 NĂM NGÀY SINH V.I.LÊNIN (22-4-1870 - 22-4-2010)

QUAN ĐIỂM CỦA V.I.LÊNIN VỀ VAI TRÒ CỦA VĂN HÓA VÀ PHÁT TRIỂN VĂN HÓA TRONG THỜI KỶ QUÁ ĐỘ

TRẦN THỊ MINH (*)

Luận giải quan điểm của V.I.Lênin về vai trò của văn hóa và phát triển văn hóa, trong bài viết này, tác giả đã đưa ra và khẳng định quan điểm của ông về vai trò nền tảng của văn hóa trong phát triển kinh tế - xã hội, xây dựng chế độ xã hội mới, nâng cao đời sống vật chất và tinh thần cho quảng đại quần chúng nhân dân. Với bối cảnh lịch sử - cụ thể ở nước Nga Xôviết đầu những năm 20 của thế kỷ XX, phát triển văn hóa phải được coi là một cuộc cách mạng và là một trong "hai nhiệm vụ chủ yếu có ý nghĩa đánh dấu thời đại", là "một thời kỳ lịch sử đặc biệt" để xây dựng nền văn hóa vô sản, văn hóa xã hội chủ nghĩa và lấy đó làm nền tảng, làm động lực quá độ lên chủ nghĩa xã hội.

Như chúng ta đã biết, trong suốt cuộc đời hoạt động cách mạng và sáng tạo lý luận của mình, V.I.Lênin không chỉ kế thừa và phát triển sáng tạo triết học Mác, mà còn kế thừa, phát triển sáng tạo tư tưởng của các nhà sáng lập chủ nghĩa Mác về văn hoá và vai trò của văn hoá trong công cuộc xây dựng chế độ xã hội mới. Nhân *Kỷ niệm 140 năm Ngày sinh V.I.Lênin (22-4-1870 - 22-4-2010)*, trong bài viết này, chúng tôi muốn đề cập đến quan điểm của ông về *vai trò của văn hoá và phát triển văn hoá* trong thời kỳ quá độ đi lên chủ nghĩa xã hội ở nước Nga Xôviết đầu những năm 20 của thế kỷ XX.

Trước tình trạng khủng hoảng kinh tế sau chiến tranh nội chiến ở nước Nga Xôviết, mùa xuân năm 1921, V.I.Lênin đã quyết định thay thế chính sách cộng sản thời chiến bằng chính sách kinh tế mới (NEP) mà nội dung căn bản của nó là thay thế chế độ trưng thu lương thực thừa bằng thuế lương thực, cho phép nhân dân được

tự do buôn bán, thực hiện chủ nghĩa tư bản nhà nước. Nhưng vấn đề đặt ra là, làm thế nào để thực hiện NEP và đưa NEP đến thành công ở một nước mà khi đó, vẫn đang trong tình trạng của một nước nông nghiệp lạc hậu, kém phát triển, trình độ văn hoá của đại đa số nhân dân đang ở mức độ rất thấp? Giải quyết vấn đề này, V.I.Lênin cho rằng, cần phải nâng cao trình độ văn hoá cho nhân dân và để làm được điều này thì không có con đường nào khác ngoài con đường phát triển văn hoá. Phát triển văn hoá, theo ông, là nhiệm vụ bức thiết của giai cấp vô sản cách mạng Nga khi ấy để qua đó, không chỉ tự trang bị cho mình một trình độ văn hoá nhất định, mà còn để nâng cao trình độ văn hoá cho quảng đại quần chúng nhân dân.

Nói đến quan điểm của V.I.Lênin về vai trò lớn lao của văn hóa và phát triển văn hóa trong thời kỳ quá độ đi lên chủ nghĩa

(*) Thạc sĩ, Trường Đại học Hải Phòng.

xã hội ở nước Nga Xôviết đầu những năm 20 của thế kỷ XX, *trước hết*, cần khẳng định: Trên cơ sở nhận thức một cách sâu sắc tư tưởng của các nhà sáng lập chủ nghĩa Mác về vai trò nền tảng của văn hoá trong phát triển kinh tế - xã hội, xây dựng chế độ xã hội mới và hơn nữa, trong bối cảnh “buộc phải thừa nhận là toàn bộ quan điểm của chúng ta về chủ nghĩa xã hội đã thay đổi về căn bản”(1), ông đã quả quyết rằng, cách mạng Nga phải chuyển trọng tâm sang lĩnh vực văn hoá, phải tiến hành một cuộc cách mạng văn hoá trên quy mô toàn quốc để xây dựng nền văn hoá mới – nền văn hoá xã hội chủ nghĩa - làm nền tảng cho công cuộc xây dựng chủ nghĩa xã hội và phát triển kinh tế, nâng cao đời sống vật chất và tinh thần cho quảng đại quần chúng nhân dân.

Sự thay đổi căn bản trong quan niệm về chủ nghĩa xã hội mà V.I.Lênin nói đến ở đây chính là sự thay đổi trong quan niệm về văn hoá, về vai trò của văn hoá và phát triển văn hoá trong thời kỳ quá độ đi lên chủ nghĩa xã hội từ một nước nông nghiệp lạc hậu, kém phát triển. Trong một tác phẩm được coi như “di chúc chính trị” - *Bàn về chế độ hợp tác xã*, V.I.Lênin đã viết: “Sự thay đổi căn bản đó là ở chỗ: trước đây chúng ta đã đặt và không thể không đặt trọng tâm công tác của chúng ta vào đấu tranh chính trị, vào cách mạng, vào việc giành lấy chính quyền, v.v.. Ngày nay, trọng tâm ấy đã chuyển sang công tác hoà bình tổ chức “văn hoá”..., chuyển sang hoạt động giáo dục..., xoáy vào hoạt động giáo dục”(2). Rằng, ở nước Nga, “cách mạng chính trị và xã hội đã đi trước cuộc đảo lộn văn hóa”, nên giờ đây, “cách mạng văn hóa” là cuộc cách mạng mà “nhất thiết chúng ta phải làm”(3).

Không chỉ thế, với quan điểm khoa học và đúng đắn rằng “muốn xây dựng chủ

nghĩa xã hội thì phải văn minh đã” và để văn minh thì trước hết, “phải đạt đến một trình độ văn hoá nhất định”, và ở một nước mà đa số dân cư là nông dân, hơn nữa phần lớn nông dân còn ở tình trạng “bị mù chữ”, V.I.Lênin đã khẳng định: “Tiến hành công tác văn hoá trong nông dân” là một trong “hai nhiệm vụ chủ yếu có ý nghĩa đánh dấu thời đại”(4). Mặc dù không nói rõ “trình độ văn hoá nhất định” đó là trình độ nào, song trong điều kiện ở nước Nga Xôviết khi đó, một nước đang trong thời kỳ quá độ đi lên chủ nghĩa xã hội với đa số dân cư là nông dân vẫn đang trong tình trạng “bị mù chữ”, V.I.Lênin cho rằng, cần phải nhanh chóng “tiến hành công tác văn hoá trong nông dân” để sớm đưa họ đạt đến trình độ văn hoá của những người nông dân ở các nước phương Tây được coi là những nước văn minh khi đó. Khi khẳng định vai trò lớn lao của văn hoá trong việc thực hiện mục tiêu nhanh chóng xây dựng một cuộc sống ngày càng tốt đẹp hơn cho tất cả quần chúng nhân dân lao động Nga, cả về đời sống tinh thần lẫn về đời sống vật chất, trên cơ sở của một nền kinh tế phát triển, V.I.Lênin còn cho rằng, “công tác văn hoá trong nông dân” nhất thiết phải “nhằm mục tiêu kinh tế - đó chính là thực hiện chế độ hợp tác xã” và một khi chúng ta đã “tổ chức được toàn thể nông dân vào hợp tác xã thì chúng ta đứng vững được hai chân trên miếng đất xã hội chủ nghĩa. Nhưng điều kiện đó bao hàm một trình độ văn hoá nhất định của nông dân (chính là nông dân với tư cách là một khối quần chúng đông đảo), cho nên nếu không có cả một cuộc cách mạng văn hoá thì không thể nào thực hiện được việc hợp

(1) V.I.Lênin. *Toàn tập*, t.45. Nxb Tiến bộ, Mátxcova, 1978, tr.428.

(2) V.I.Lênin. *Sđđ.*, t.45, tr.428.

(3) V.I.Lênin. *Sđđ.*, t.45, tr.429.

(4) V.I.Lênin. *Sđđ.*, t.45, tr.428.

tác hóa hoàn toàn ấy”(5).

Như vậy, có thể nói, mặc dù V.I.Lênin không nói rõ hơn trình độ văn hoá mà những người nông dân Nga khi đó cần phải đạt đến là trình độ nào theo cách hiểu hiện nay của chúng ta là trình độ văn hoá phổ thông hay đại học; song, từ những luận giải của ông thì trình độ văn hoá mà những người nông dân Nga khi đó phải đạt tới là trình độ của “những xã viên hợp tác xã văn minh”. Và lại, chính ở đây, trong một tác phẩm được coi là “di chúc chính trị” của V.I.Lênin – *Bản về chế độ hợp tác xã*, V.I.Lênin đã nói như vậy. Ông viết: “Đúng trên quan điểm của người châu Âu “văn minh” (trước hết là có học thức) mà nói thì chúng ta chỉ cần làm thêm rất ít nữa là toàn thể dân cư sẽ tham gia tích cực, chứ không phải tiêu cực vào hoạt động hợp tác xã. Thật ra, chúng ta “chỉ” còn cần làm cho cư dân nước ta “văn minh” đến mức họ thấy rõ tất cả lợi ích của việc tham gia phổ biến vào hợp tác xã, và đến mức họ tổ chức việc tham gia đó”(6).

Với trình độ văn hoá của quảng đại quần chúng nhân dân Nga khi đó, để thực hiện được chữ “chỉ” này, chữ “chỉ” mà V.I.Lênin cho rằng “tất cả sự khôn ngoan mà chúng ta cần có lúc này để chuyển sang chủ nghĩa xã hội là ở chỗ đó”, thì theo ông, nước Nga Xôviết “cần phải có cả một cuộc cách mạng, cả một thời kỳ phát triển văn hoá của toàn thể quần chúng nhân dân”(7). Và, khi coi thời kỳ phát triển văn hoá này là “một thời kỳ lịch sử đặc biệt”, nhất thiết phải làm, V.I.Lênin cho rằng, nếu “công việc trôi chảy” thì với hoàn cảnh lịch sử - cụ thể của nước Nga khi đó, “cũng phải mất một thời gian 10 hay 20 năm mới có thể vượt qua được”. Bởi lẽ, theo ông, khoảng thời gian 10 hay 20 năm đó với nước Nga khi ấy là một thời kỳ lịch sử mà, “nếu không trải qua”, sẽ “không làm cho mọi người đều có trình độ

học vấn phổ thông, không có một trình độ hiểu biết đầy đủ về công việc, không giáo dục đầy đủ cho dân cư biết dùng sách báo, không có cơ sở vật chất cho điều đó, không có những đảm bảo nào đó”(8).

Nói rõ hơn về vai trò của cơ sở vật chất cho công cuộc phát triển văn hoá, V.I.Lênin cho rằng, với hoàn cảnh lịch sử - cụ thể của nước Nga khi đó, một nước mới ra khỏi cuộc chiến tranh chưa được bao lâu, trình độ văn hoá, văn minh của quảng đại quần chúng nhân dân lao động còn thấp hơn rất nhiều so với các nước được coi là văn minh ở châu Âu khi đó, thậm chí vẫn còn nhiều người mù chữ, trong khi chính quyền Xôviết lại “không có đầy đủ” cơ sở vật chất cho “giáo dục sơ đẳng” và “còn rất lâu” mới có được cơ sở vật chất cho việc phổ cập “trình độ tiểu học cho toàn dân”; do vậy, để “trở thành những người có văn hoá thì tư liệu vật chất để sản xuất phải phát triển tới một mức nào đó”, “phải có một cơ sở vật chất nhất định nào đó”, mà cơ sở vật chất duy nhất của chủ nghĩa xã hội chỉ có thể là “nền đại công nghiệp cơ khí có khả năng cải tạo cả nông nghiệp” và để có được cơ sở này thì nước Nga nhất thiết phải tiến hành công nghiệp hoá, điện khí hoá toàn quốc. Công cuộc công nghiệp hoá, điện khí hoá này, theo V.I.Lênin, “không thể do những người mù chữ thực hiện được, mà chỉ biết chữ không thôi thì cũng không đủ”, nó “chỉ có thể thực hiện được trên cơ sở một nền học vấn hiện đại”, nền học vấn mà thiếu nó, “chủ nghĩa cộng sản vẫn chỉ là một nguyện vọng mà thôi”(9).

Điều đó cho thấy, khi khẳng định vai trò

(5) V.I.Lênin. *Sđđ.*, t.45, tr.428-429.

(6) V.I.Lênin. *Sđđ.*, t.45, tr.424.

(7) V.I.Lênin. *Sđđ.*, t.45, tr.424.

(8) V.I.Lênin. *Sđđ.*, t.45, tr.424.

(9) V.I.Lênin. *Sđđ.*, t.41, tr.364, 365.

lớn lao của cơ sở vật chất đối với sự nghiệp phát triển văn hoá, trước sau, V.I.Lênin vẫn luôn nhấn mạnh tầm quan trọng hết sức đặc biệt của văn hoá, của sự nghiệp phát triển văn hoá. Thậm chí, ông còn cho rằng, nước Nga, kể cả khi nó còn đang ở trong tình trạng của một nước nông nghiệp lạc hậu, kém phát triển, cũng “chỉ cần hoàn thành cuộc cách mạng văn hoá là đủ để...trở thành một nước hoàn toàn xã hội chủ nghĩa”(10). Với quan điểm này, V.I.Lênin cho rằng, để quá độ thành công lên chủ nghĩa xã hội, nước Nga Xôviết cần phải nhanh chóng “tiến hành công tác văn hoá trong nông dân” và thực hiện cuộc cách mạng văn hoá vô sản, văn hoá xã hội chủ nghĩa; hơn nữa, nhất thiết phải coi đó là nhiệm vụ trọng yếu và lấy cách mạng văn hoá làm một cuộc cách mạng mang tính nền tảng để xây dựng chủ nghĩa xã hội ở một nước nông nghiệp lạc hậu, kém phát triển.

Với quan điểm, có thể nói, là nhất quán như vậy về vai trò của văn hoá, của sự nghiệp phát triển văn hoá trong thời kỳ quá độ lên chủ nghĩa xã hội từ một nước nông nghiệp lạc hậu, kém phát triển, V.I.Lênin luôn đòi hỏi giai cấp vô sản Nga và Nhà nước Xôviết phải chủ động, tích cực giáo dục và không ngừng nâng cao trình độ văn hoá, văn minh cho quảng đại quần chúng nhân dân lao động Nga; đồng thời phải biết kế thừa, tiếp thu có chọn lọc những thành tựu văn hoá, văn minh của nhân loại, của các nước văn minh phương Tây và biến những thành tựu ấy thành tài sản văn hoá của nhân dân Nga. Nói về ý nghĩa và tầm quan trọng của việc tiếp thu thành tựu văn hoá, văn minh phương Tây trong thời kỳ quá độ đi lên chủ nghĩa xã hội ở nước Nga khi đó, khi coi những thành tựu đó là “vật liệu”, là “những viên gạch” cần thiết để xây dựng chủ nghĩa xã hội, V.I.Lênin đã khẳng định: “Chủ nghĩa xã hội

phải chiến thắng, và chúng ta, những người xã hội chủ nghĩa và những người cộng sản, phải chứng tỏ trên thực tế rằng chúng ta có thể xây dựng chủ nghĩa xã hội với những viên gạch đó, với vật liệu đó... Phải tiếp thu toàn bộ nền văn hoá do chủ nghĩa tư bản để lại và dùng nền văn hoá đó để xây dựng chủ nghĩa xã hội. Phải tiếp thu toàn bộ khoa học, kỹ thuật, tất cả những kiến thức, tất cả nghệ thuật. Không có cái đó, chúng ta không thể xây dựng cuộc sống của xã hội cộng sản được”(11). Và, khi cho rằng công cuộc xây dựng chủ nghĩa xã hội ở nước Nga chỉ có thể thành công nếu nó nắm được “nền văn hoá đã được tạo nên bởi những quan hệ xã hội cũ và lưu lại với tính cách là cơ sở vật chất của chủ nghĩa xã hội”, V.I.Lênin còn luôn đòi hỏi và yêu cầu giai cấp vô sản Nga, nhà nước Xôviết phải “tự đề ra cho mình nhiệm vụ biến toàn bộ cái vốn vô cùng phong phú về văn hoá, về tri thức và về kỹ thuật mà chủ nghĩa tư bản đã tích lũy lại, cái vốn mà về mặt lịch sử tất phải cần thiết cho chúng ta, biến tất cả cái đó từ chỗ là công cụ của chủ nghĩa tư bản thành công cụ của chủ nghĩa xã hội”(12).

Ở đây, cần lưu ý rằng, khi đưa ra những đòi hỏi, yêu cầu đó, V.I.Lênin cũng đồng thời nhắc nhở và cảnh tỉnh giai cấp vô sản Nga và nhà nước Xôviết rằng, “nếu không hiểu rõ rằng chỉ có sự hiểu biết chính xác về văn hoá được sáng tạo ra trong toàn bộ quá trình phát triển của loài người và việc cải tạo nền văn hoá đó mới có thể xây dựng được nền văn hoá vô sản thì chúng ta sẽ không thể giải quyết được vấn đề. Văn hoá vô sản không phải bỗng nhiên mà có, nó không phải do những người tự cho mình là chuyên gia về văn hoá vô sản, phát minh ra. Đó hoàn toàn là điều ngu ngốc. Văn hoá

(10) V.I.Lênin. *Sđd.*, t.45, tr.429.

(11) V.I.Lênin. *Sđd.*, t.38, tr.66-67.

(12) V.I.Lênin. *Sđd.*, t.36, tr.321, 472.

vô sản là sự phát triển hợp quy luật của tổng số những kiến thức mà loài người đã tích lũy được dưới ách thống trị của xã hội tư bản... Tất cả những con đường đó, lớn và nhỏ, đã, đang và sẽ tiếp tục đưa tới văn hoá vô sản”(13). Rằng, không phải chúng ta “nghĩ ra một thứ văn hoá vô sản mới, mà là phát triển những kiểu mẫu ưu tú, những kết quả tốt nhất của nền văn hoá hiện tồn, xét theo quan điểm thế giới quan của chủ nghĩa Mác và những điều kiện của đời sống và của cuộc đấu tranh của giai cấp vô sản...”(14).

Nói về sự nghiệp phát triển văn hoá vô sản với tư cách mục tiêu, động lực của công cuộc xây dựng chủ nghĩa xã hội ở nước Nga Xôviết, V.I.Lênin đặc biệt quan tâm đến việc xây dựng văn hoá đảng (“văn học đảng”). Khi kịch liệt phê phán tính vô căn cứ, phi khoa học trong quan niệm của nhóm người tự xưng là nhóm “văn hoá vô sản” ở nước Nga khi đó về chủ trương xây dựng “một dòng văn hoá thống nhất”, không mang tính giai cấp và tách rời chính trị, V.I.Lênin đã khẳng định văn hoá, văn nghệ phải tham gia trực tiếp, công khai vào cuộc đấu tranh xã hội và xây dựng chủ nghĩa xã hội do giai cấp vô sản và chính đảng của nó lãnh đạo. Ông viết: “Văn học phải thành văn học đảng... Giai cấp vô sản xã hội chủ nghĩa phải đề ra nguyên tắc văn học đảng, phát triển nguyên tắc đó và thực hiện nguyên tắc đó dưới hình thức ngày càng đầy đủ và ngày càng trọn vẹn...”(15).

Với toàn bộ quan điểm đó và theo tinh thần của các nhà sáng lập chủ nghĩa Mác, từ thực tiễn xây dựng chủ nghĩa xã hội ở nước Nga khi đó, từ những hiểu biết sâu sắc của mình về vị trí và vai trò của văn hoá, của sự nghiệp phát triển văn hoá, V.I.Lênin đã đi đến khẳng định rằng, để quá độ thành công lên chủ nghĩa xã hội, nước Nga Xôviết nhất thiết phải tiến hành

một cuộc cách mạng văn hoá, lấy phát triển văn hoá làm nhiệm vụ trọng tâm, lấy xây dựng nền văn hoá vô sản, văn hoá xã hội chủ nghĩa làm mục tiêu, làm động lực phát triển và coi đó là “một nửa nhiệm vụ, và là một nửa lớn”(16) của công cuộc xây dựng chủ nghĩa xã hội.

Nhân kỷ niệm 140 năm Ngày sinh V.I.Lênin, việc nhắc lại quan điểm của ông về vai trò của văn hoá và phát triển văn hoá trong thời kỳ quá độ đi lên chủ nghĩa xã hội ở nước Nga Xôviết khi đó, theo chúng tôi, là bổ ích và cần thiết đối với sự nghiệp xây dựng nền văn hoá Việt Nam tiên tiến, đậm đà bản sắc dân tộc trong công cuộc đổi mới ở nước ta hiện nay. Hơn nữa, nhắc lại quan điểm này của V.I.Lênin để thêm một lần nữa, chúng ta khẳng định Đảng ta hoàn toàn đúng đắn khi xác định xây dựng nền văn hoá Việt Nam tiên tiến, đậm đà bản sắc dân tộc với tư cách “nền tảng tinh thần của xã hội” vừa là mục tiêu, vừa là động lực thúc đẩy công cuộc đổi mới đất nước theo định hướng xã hội chủ nghĩa và khi “gắn kết chặt chẽ và đồng bộ hơn” sự nghiệp phát triển văn hoá này với công cuộc phát triển kinh tế - xã hội, như Nghị quyết Đại hội X của Đảng đã chỉ rõ, chúng ta sẽ làm cho “văn hoá thấm sâu vào mọi lĩnh vực của đời sống xã hội”, góp phần đắc lực vào việc “xây dựng và hoàn thiện nhân cách con người Việt Nam”, “bồi dưỡng các giá trị văn hoá”, nhất là “lý tưởng sống, lối sống, năng lực trí tuệ, đạo đức và bản lĩnh văn hoá con người Việt Nam”(17) trong thời kỳ công nghiệp hoá, hiện đại hoá và hội nhập kinh tế quốc tế. □

(13) V.I.Lênin. *Sđd.*, t.41, tr.361.

(14) V.I.Lênin. *Sđd.*, t.41, tr.548.

(15) V.I.Lênin. *Sđd.*, t.12, tr.122-123.

(16) V.I.Lênin. *Sđd.*, t.38, tr.67.

(17) Xem: Đảng Cộng sản Việt Nam. *Văn kiện Đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ X*. Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội, 2006, tr.106.